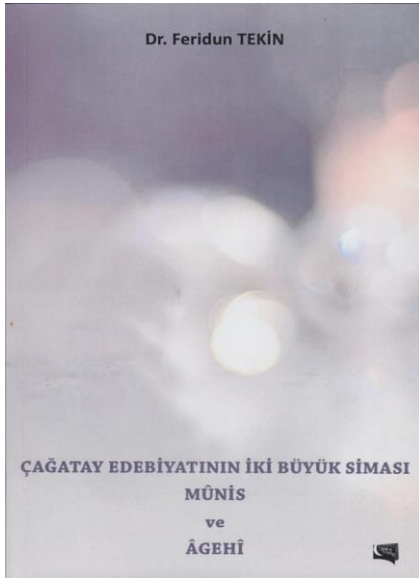

ÇAĞATAY EDEBİYATININ İKİ BÜYÜK SİMASI MÛNİS VE ĀGEHÎ*

Samet CANTÜRK¹

Tarihî Türk lehçeleri içinde Karahanlı ve Harezmi Türkçelerinin Orta Asya'daki devamı olarak Çağatay Türkçesi görülmektedir. Bu iki yazı dilinin temelinde şekillenen Çağatay Türkçesi; özellikle büyük Türk şairi Ali Şir Nevâyî ile başlayan dönemle birlikte 15.-20. yüzyıllar arasında Orta Asya Türklüğünün müşterek yazı dili olarak kullanılmıştır. Ali Şir Nevâyî gibi Türk edebiyatının en güçlü şair, yazar ve fikir adamlarından birinin sesi olan Çağatay Türkçesi dönemi elbette başka birçok şairi ve yazarı da içinde barındırmaktadır.

İncelemesini yaptığımız yayında Dr. Feridun Tekin, tarihî Türk lehçeleri dönemleri arasında mühim bir nokta teşkil eden Çağatay Türkçesinin iki önemli şahsiyeti Mûnis ve Āgehî'yi ele almıştır. Kendi içinde üç döneme ayrılarak incelenen Çağatay Türkçesinin birinci dönemi olarak

kabul edilen 'Klasik Öncesi Devir'de; Sekkākî, Lutfî, Atâî gibi önemli şairlerin ön plana çıktığı görülürken 'Klasik Devir' olarak da adlandırılan 'Nevâyî Dönemi'nde ise Ali Şir Nevâyî, Bâbü, Şeybânî Han gibi önemli şahsiyetlerin eserleri ortaya çıkmıştır. Bu önemli isimlerle edebi olarak en yüksek seviyeye ulaşan Çağatay Edebiyatı'nın daha sonrasında bir gerileme devresine geçtiği görülmektedir. Çağatay Edebiyatı'nın üçüncü dönemi olarak adlandırılan ve ilk iki döneme göre edebi açıdan geri kaldığı görülen bu döneme de 'Klasik Sonrası Devir' adı verilmektedir. Orta Asya'da Türk birliğinin yıkıma uğraması ile birlikte bunun etkileri doğal olarak edebiyatta da görülmüştür. Klasik sonrası dönemde üç büyük merkez olan Buhara, Hokand ve Harezmi Hanlıklarında yetişen birçok şair çoğunlukla Ali Şir Nevayî'nin ve önceki dönemdeki başarılı şairlerin taklitçileri olarak görülmüştür. İncelediğimiz eserde yazar tarafından ele alınan iki büyük şair işte bu üçüncü devir olan 'Klasik Sonrası Devir'de

* Doç. Dr. Feridun TEKİN (2016), *Çağatay Edebiyatının İki Büyük Siması Mûnis ve Āgehî*, Gece Kitaplığı, İstanbul, 205 s.

¹ Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Doktora Programı Öğrencisi, sametcanturk28@gmail.com.

yaşamışlardır. Ancak bu iki şairi Çağatay Edebiyatı için genel kabul gören bu üçüncü dönem değerlendirmesinin dışında tutmak mümkündür.

Yazar tarafından kitabın isminde de belirtildiği üzere Münis ve Āgehî Çağatay Edebiyatı'nın iki büyük siması olarak görülmektedirler. Bahsettiğimiz üç hanlık merkezinden Harezm muhitinde yetişmiş olan bu iki şair Çağatay Edebiyatı'nın son dönemi olarak görülen 19. yy'da eserler vermişlerdir. Bu büyük şairlerden Münis'in eserleri 19. yy başlarında yazılmaya başlanmış olarak görülürken, yazar tarafından kitapta belirtildiği üzere Münis'in himayesinde yetişmiş olan Āgehî ise eserlerini 19. yy ortalarında yazmaya başlamıştır.

Yazar eserin girişinde öncelikle Çağatay Türkçesinin tarihi Türk lehçeleri içindeki yerine değinmiştir. Daha sonrasında ise Çağatay Edebiyatı'nın tanımlarında pek fazla değinilmeyen klasik sonrası dönemdeki hanlıklar muhitinde gelişen Çağatay Edebiyatı'nın ve bu dönem hanlıklarının kapsamlı bilgileri yer almaktadır.

Kitabın birinci bölümünde kronolojik sıraya da uyularak öncelikle Münis'in hayatı, eserleri, eserleri üzerine yapılan çalışmalar ve edebi şahsiyeti hakkında bilgiler verilmiştir. Kitapta usta bir şair, tarihçi, tercüman, hattat ve musiki-şinas olarak tarif edilen Münis'in 1804'te oluşturduğu Divan'ı ile ilgili detaylı bilgilere ulaşmak mümkündür. Divanın yazma nüshalarının bilgilerinin yanı sıra Münis'in tarihi ve tercüme eserlerinin bilgileri de kitapta yer almaktadır. Şairin edebi gücünü tanımamız açısından en önemli kısım olan şiirlerinden örnekler kısmında ise Münis'in gazel ve rubai şeklindeki şiirlerinden bazı örneklerle yer verilmiştir. Bu bölümde Münis'in 33 adet gazeli ve 6 adet rubaisi şiirlerinden örnekler olarak okuyuculara sunulmuştur.

Kitabın ikinci bölümünde ise dönemin bir diğer önemli şahsiyeti Āgehî konu edinilmiştir. Yine Münis'in tanıtım kısmında olduğu gibi Āgehî'nin de hayatı, eserleri, eserleri üzerine yapılmış olan çalışmalar ve edebi şahsiyeti üzerine detaylı bilgiler kitapta yer almaktadır. Ayrıca Āgehî'nin eserleri başlığı altında divanın yazma nüshaları, divanın tertip edilmiş tarihi, edebi eserlerden yapmış olduğu tercüme ve tarihi eserlerden yapmış olduğu tercüme alt başlıklar halinde verilmiştir. Şairin edebi eserlerinden örnekler kısmında Āgehî'nin gazel, müstezad, muhammes, müseddes, murabba, müsemmen terciibent, kıta, rubai, tuyuk, lügaz, muamma, mesnevi ve kaside türünde yazılmış birçok şiiri şairin edebi şahsiyetine, üslubuna ve tarzına örnekler olarak verilmiştir. Bu kısımda Āgehî'nin şiirlerinden alınan örnekler ise 44 adet gazel, 1 müstezad, 3 muhammes, 2 müseddes, 1 murabba, 1 müsemmen, 2 terciibent, 3 kıta, 15 rubai, 10 tuyuk, 2 lügaz, 5 muamma, 113 beyitlik mesnevi ve 15 beyitlik kasideden oluşmaktadır. Buradaki örnekler hem şairleri tanımamız açısından tamamlayıcı olmuş hem de o dönem dilinin ve üslubunun anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Burada belirtilmesi gereken diğer önemli bir husus ise eserin literatüre katkısıdır. Münis ve Āgehî üzerine yazılmış birkaç makale ve eserlerinden örneklemeler alınmış bazı çalışmalar mevcuttur ancak bu eserden önce iki isim üzerine de müstakil bir çalışma yapılmadığı görülmektedir. Bu çalışma Münis ve Āgehî'yi kapsamlı olarak ele alan müstakil bir eser olarak Türkoloji literatürüne önemli bir katkı sağlayacaktır.

Sonuç olarak bakıldığında tarihi Türk lehçeleri içindeki yazı dilleri ve bu yazı dilleri temelinde gelişen edebiyatların dönemlerini inceleyen eserler Türkoloji için önemli görülmektedir. Bu dönemlerdeki şairlerin

edebi şahsiyetlerini, üsluplarını ve dünya görüşlerini anlamak onların eserlerini incelemekle mümkün olmaktadır. Ayrıca bu şairlerin eserlerini verdikleri siyasi ve kültürel ortamı bilmek de bu eserleri yorumlamak için çok önemlidir. Kitabın yazarı Dr. Feridun Tekin bu eserinde konu edindiği iki şairin yaşadığı dönemi ve onların şahsiyetlerini her yönüyle ayrıntılı olarak yansıtmaktadır. Bu yönüyle eser bir bütünlük arz etmektedir diyebiliriz. Türk dili açısından baktığımızda ise Çağdaş Türk Lehçelerinden Özbekçenin oluşumundaki aşamalardan en önemlisi olan Çağatay yazı dilinin son dönemini bu iki şairin eserlerinde görmek mümkündür. Şairlerin eserlerinden verilen örnek metinler ile bu dönem yazı dilinin özelliklerini inceleme olanağı da ortaya çıkmıştır. Son olarak bu tarzdaki eserlerin Türklük bilimine fayda sağladığını ve bu yapıdaki eserlerin çoğalmasını temenni ettiğimizi söylemek yerinde olacaktır.

